

Θεόφιλος Καΐρης

Ο εισηγητής του Θεοσεβισμού στην Ελλάδα

Στράτος Θεοδοσίου και Μάνος Δανέζης
Αναπληρωτής καθηγητής – Επίκουρος καθηγητής
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φυσικής
Τομέας Αστροφυσικής-Αστρονομίας-Μηχανικής
Πανεπιστημιόπολη, 157 84-Ζωγράφος

Abstract

The views of Enlightenment in the European countries are in general well known, while the attempts of introducing Enlightenment to countries in the periphery of Europe, like Greece, are not known in the same degree.

How did the scientific revolution migrate to the occupied by the Ottoman Empire Greek speaking regions?

How did the Greeks accept the truly revolutionary ideas of the French Revolution and liberalism?

What were the reactions of the conservative Greek Orthodox Church and who sacrificed their lives in the cause of their ideas?

Theophilos Kairis (1784-1853), a scholar, philosopher, and priest, has been the tragic victim of clerical bigotry. The creator of Theosebism in Greece had the tragic end reserved by fate for those who, being pioneers, have tried to introduce to Greece the liberal ideas of Western Europe and the Enlightenment.

Keywords: *Theophilos Kairis, Greek Enlightenment, Theosebian calendar*

1. Εισαγωγή

Ο Θεόφιλος Καΐρης (1784-1853) υπήρξε λόγιος, ιερωμένος, θεολόγος και φιλόσοφος. Γεννήθηκε στη νήσο Άνδρο τη 19η Οκτωβρίου 1784 την εποχή κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν υπό τουρκική κατοχή. Ο πατέρας του ονομαζόταν Νικόλαος, η μητέρα του Ασημίνα και ο ίδιος –πριν χειροτονηθεί– έφερε το όνομα Θωμάς.

Ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του μόλις 8 ετών, στη Σχολή της Παναγίας των Ορφανών στις Κυδωνίες (Αϊβαλί) της Μικράς Ασίας, απέναντι από τη Μυτιλήνη, όπου εφημέριος ήταν ο –εκ μητρός– θείος του αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος Καμπανάκης (†1846). Όπως αναφέρει ο μελετητής του έργου του Θεόφιλου Καΐρη, ακαδημαϊκός Δημήτριος Πασχάλης (1928), ο Καΐρης συμπλήρωσε τις σπουδές του στη Σχολή της Πάτμου και της Χίου, όπου είχε διδασκάλους τον Αθανάσιο Πάριο και τον Δωρόθεο Πρώιο (1764-1821).

Το 1800 επέστρεψε στις Κυδωνίες για να ολοκληρώσει τις σπουδές του φοιτώντας στην Ανώτερη Φιλοσοφική Ακαδημία των Κυδωνιών υπό τον διάσημο λόγιο Βενιαμίν τον Λέσβιο (1762-1824) από τον οποίο μύηθηκε στις νέες ιδέες των Φυσικών Επιστημών, των Μαθηματικών και της Αστρονομίας, ενώ τα ελληνικά στοιχεία της Φιλοσοφίας τα διδάχτηκε από τον Γρηγόριο Σαράφη.

Ο Θεόφιλος Καΐρης επηρεάστηκε βαθιά από τις απόψεις του Βενιαμίν του Λέσβιου και ο όπως ο ίδιος εξομολογείται: «*Ανετράφην και εδιδάχθην υπό του καυχήματος των Κυδωνίων, του Βενιαμίν*» (Β.Ν. Τατάκης, 1946, σελ. 84).

Σε ηλικία 18 ετών, το 1801, χειροτονήθηκε ιερομόναχος, και ονομάστηκε Θεόφιλος. Ακολούθησε τον μοναχικό βίο γιατί τότε μόνον μέσω της Εκκλησίας μπορούσε να αποκτήσει κάποιος τις προσβάσεις για περαιτέρω μόρφωση, εφ' όσον η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε εκχωρήσει το δικαίωμα της μόρφωσης των Ελληνοπαίδων στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Στη συνέχεια, μετά τη χειροτόνησή του, και ύστερα από πρόταση των Επιτρόπων της Σχολής, ακολούθησε τα βήματα του διδασκάλου του Βενιαμίν του Λέσβιου και όπως εκείνος μετέβη στην Ιταλία, στο Πανεπιστήμιο της Πίζας, όπου σπούδασε Θεολογία, Φιλοσοφία, Μαθηματικά και Φυσική (1803-1807).

Στη συνέχεια πήγε στο Παρίσι όπου παρέμεινε έως το 1810 και επιδόθηκε κυρίως σε σπουδές φιλοσοφικού περιεχομένου. Στο Παρίσι συνδέθηκε στενά με τον λόγιο *Αδαμάντιο Κοραή*, μια φίλια που κράτησε τα επόμενα χρόνια και που μέτοχός της έγινε και η *Ευανθία*, η αδελφή του Θεόφιλου (Δ. Πασχάλης, 1928, σελ. 14).

Ο Καΐρης υπήρξε ενα φωτισμένο μυαλό και η επαφή του με τη Δυτικό-ευρωπαϊκή παιδεία, ιδιαίτερα στο Παρίσι, σε μια εποχή τόσο κοντινή με τη Γαλλική Επανάσταση και τις ιδεολογικές συγκρούσεις που επακολούθησαν, επηρέασαν τα μέγιστα την περαιτέρω πορεία του φιλοσοφικού του διαλογισμού. Στη Γαλλία γνώρισε τον μηχανιστικό υλισμό των Γάλλων υλιστών του 18ου αιώνα, τον οποίο και υιοθέτησε. Επιπλέον ο Καΐρης επηρεάστηκε από τη ρομαντική-ιδεαλιστική Φιλοσοφία και ιδιαίτερος από τον Γερμανό φιλόσοφο *Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling* (1775-1854), καθηγητή Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου.

Σύμφωνα με τη συγγραφέα *Κούλα Ξηραδάκη* (1956, σελ. 75), ο Θεόφιλος επηρεάστηκε από τον θείσμό των Άγγλων φιλοσόφων του 18ου αιώνα και από τους Γάλλους διανοούμενους της Γαλλικής Επανάστασεως που προσπαθούσαν να απλοποιήσουν τη θρησκεία, Έτσι, διαμόρφωσε ο ίδιος ένα δικό του ηθικο-θρησκευτικό σύστημα τη *Θεοσέβεια* ή τη *Θεοφιλανθρωπία*, όπως το αποκαλούσε.

Ο Θεόφιλος Καΐρης στις σπουδές του στο Παρίσι εμβάθυνε σε θέματα φιλοσοφικού στοχασμού και ιδεολογίας, ενώ στις θρησκευτικές του δοξασιές άρχισαν να δημιουργούνται στοιχεία παρεμφερή με τις θρησκευτικές θεωρίες που δέσποσαν στην επαναστατική Γαλλία. Ένθερμος υποστηρικτής των φιλελεύθερων ιδεών άρχισε να διαβλέπει τον ανασταλτικό χαρακτήρα και τον περιοριστικό ρόλο της θρησκείας απέναντι στην επιστημονική γνώση.

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα ήταν πλέον ένας ολοκληρωμένος φιλόσοφος. Αυτό άλλωστε αναφέρει ο Αλέξανδρος Σούτσος, που γράφει πως όταν ο Θεόφιλος γύρισε στην Ελλάδα από το Παρίσι: «*Διεκρίνετο διά τας σπανίας αυτού αρετάς και διά τας ευρείας γνώσεις αυτού*» (1928, σελ. 407).

2. Η επιστροφή και η εγκατάστασή του στην Ελλάδα

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, το 1810, ο Καΐρης δίδαξε Μαθηματικά και Φυσική, για μικρό χρονικό διάστημα, στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, ενώ ταυτόχρονα διητέλεσε και ιεροκήρυκας (1811). Αποχώρησε όμως γρήγορα λόγω των διαφορετικών του απόψεων με τους Επιτρόπους της Σχολής.

Στις 15 Ιουνίου 1812, τριάντα εννιά πρόκριτοι της Άνδρου έγραψαν στον Θεόφιλο Καΐρη προσκαλώντας τον να διδάξει τα φιλοσοφικά μαθήματα στη Σχολή της Άνδρου. Ο Θεόφιλος Καΐρης μετέβη στην Άνδρο τον Αύγουστο του ίδιου έτους, αφ' ενός μεν για να συζητήσει την πρόταση, αφ' ετέρου δε να δει και τους συγγενείς του. Στις 9 Σεπτεμβρίου, όμως, προσκλήθηκε από τους Επιτρόπους της ονομαστής Σχολής των Κυδωνιών να διδάξει εκεί και μάλιστα να γίνει Σχολάρχης (Διευθυντής) της Σχολής αντικαθιστώντας τον Βενιαμίν τον Λέσβιο – παλαιό διδάσκαλό του – που είχε αποχωρήσει από την Σχολή τον ίδιο χρόνο. Η πρόσκληση ήταν πολύ τιμητική και ο Θεόφιλος Καΐρης την αποδέχθηκε αμέσως, ενώ σύστησε στους συμπολίτες του να αναγείρουν ένα κτίριο κατάλληλο για Σχολή, γιατί κάτι τέτοιο δεν υπήρχε στην Άνδρο. Οι Άνδριοι αποφάσισαν να κατασκευάσουν στο Κάτω Κάστρο ένα κατάλληλο κτίριο για να στεγαστεί η Σχολή που είχαν υπόψη τους (Δ. Πασχάλης, 1927).

Στη Σχολή των Κυδωνιών ο Καΐρης διητέλεσε συσχολάρχης μαζί με τον παλιό του διδάσκαλο τον Γρηγόριο Σαράφη, για μια δεκαετία. Δίδασκε ακούραστα και συστηματικά θέλοντας να δημιουργηθεί εκείνη η παιδευτική υποδομή πάνω στην οποία θα στηριζόταν και η όλη φιλελεύθερη κίνηση για την απελευθέρωση του έθνους. Δίδασκε Ανώτερα Μαθηματικά (Αναλυτική Γεωμετρία, Διαφορικό και Ολοκληρωτικό Λογισμό) και Θεωρητική Μηχανική. Δίδασκε ακόμη Αστρονομία, Μετεωρολογία, Γεωγραφία και Βιολογία. Η φήμη του Καΐρη, ως εξαιρετικού διδασκάλου των Θετικών Επιστημών, απλώθηκε γρήγορα και από πολλά μέρη του ευρύτερου ελληνικού χώρου έρχονταν σπουδαστές για να παρακολουθήσουν τις παραδόσεις του.

Ο αείμνηστος Ανδριώτης καθηγητής της Μετεωρολογίας στο Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Αθηνών *Λεωνίδας Καραπιπέρης* (1908-1990) γράφει σχετικά για τη διδασκαλία του Καΐρη σε εισήγησή του (1984) σε Συμπόσιο σχετικά με την προσφορά του ακούραστου Ανδριώτη διδασκάλου: *«Η διδασκαλία του ήταν ενήμερη των αρχών και των συμπερασμάτων της νέας επιστημονικής έρευνας, αυστηρά επιστημονική και λεπτομερειακή και μάλιστα στις φυσικομαθηματικές επιστήμες. Ήταν ανώτερη από τη διδασκαλία των μαθημάτων αυτών στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Διδάσκει ολόκληρο τον κύκλο των ανώτερων μαθηματικών με εφαρμογές στη Φυσική και Μηχανική. Διδάσκει τη Φυσική και Χημεία, θεωρητική και πειραματική προσπαθώντας να διατυπώσει τα αίτια που προκαλούν τα διάφορα φαινόμενα. Διδάσκει την Αστρονομία και διατυπώνει διάφορες υποθέσεις και θεωρίες για τη φύση των ουρανίων σωμάτων και για τις κινήσεις τους»*.

Σημειώνουμε ότι τέσσερα μεγάλα βιβλία χειρόγραφα του Καΐρη βρίσκονται στη Βιβλιοθήκη του Ιου Λυκείου του Βόλου, που χρονολογείται από το 1881, δηλαδή δημιουργήθηκε αμέσως μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας από τους Τούρκους.

Τα βιβλία αυτά είναι:

1. Μηχανικόν μέρος της Φυσικής, σελ. 616.
2. Στοιχειώδης Φυσική, σελ. 654.
3. Ποσοτική Άλγεβρα, σελ. 628.
4. Γνωστική Φιλοσοφία-Φιλολογία, σελ. 417.

Ο Καΐρης παρέμεινε στη Σχολή των Κυδωνιών έως το 1821, έτος της ελληνικής Επανάστασης εναντίον των Τούρκων. Μάλιστα πριν οι Κυδωνίες καταστραφούν, πέρασε την οικογένεια του στην Άνδρο, ενώ ο ίδιος μετέβη στα Ψαρά. Μετά από λίγες ημέρες μετέβη και ο ίδιος στην Άνδρο όπου και κήρυξε την επανάσταση στο νησί, στις 10 Μαΐου του 1821, αφού από πολύ νωρίς είχε μνηθεί στους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας.

Ο Καΐρης στη συνέχεια πέρασε στην ηπειρωτική Ελλάδα, αρχικά στην Πελοπόννησο όπου με τον πατριωτισμό και την ευγλωττία του κατασίγασε κάποιες διχογνωμίες μεταξύ των αγωνιστών. Το 1822 έλαβε μέρος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, στον Όλυμπο, κοντά στον Σάλα, τον υπασπιστή του Υψηλάντη, όπου ηρωικά μαχόμενος τραυματίστηκε βαριά με σφαίρα στην κνήμη του. Ανάρρωσε, αλλά τα τραύματά του έκτοτε τον ταλαιπωρούσαν αφάνταστα, αφού η σφαίρα στην κνήμη του δημιούργησε συρίγγιο, και από τότε η υγεία του ήταν επισφαλής.

Στην Πελοπόννησο οργάνωσε σε μάχιμο στρατιωτικό σώμα τους πρόσφυγες Κυδωνιείς, ενώ το 1824 βρέθηκε στο Ναύπλιο, όπου έδειξε μοναδική αυταπάρνηση στην περίθαλψη των αρρώστων κατά την επιδημία τύφου που είχε προσβάλει τους Ναυπλιώτες και τους στρατιώτες εκεί.

Ο Θεόφιλος Καΐρης, αληθινός πατριώτης, δεν αναμείχτηκε ποτέ σε πολιτικές διαμάχες, ούτε ποτέ ζήτησε ιδιαίτερες διακρίσεις ή αξιώματα για το άτομό του. Παρ' όλα αυτά, το 1828, μετά την απελευθέρωση τμήματος της Ελλάδας από τους Τούρκους, ως εκπρόσωπος της Άνδρου στις Εθνικές Συνελεύσεις, ορίστηκε και από τους υπολοίπους συναδέλφους του, να προσφωνήσει τον Ιωάννη Καποδίστρια, πρώτο Κυβερνήτη της Ελεύθερης Ελλάδας, στις 12 Ιανουαρίου του 1828 στην Αίγινα:

Ο λόγιος Θεόφιλος Καΐρης προσφωνεί τον Καποδίστρια

«Χαίρε, και Σὺ Κυβερνήτα της Ελλάδος, διότι μετὰ τοσούτον πολυχρόνιον αποδημίαν, επιστρέφεις εἰς τὴν κοινὴν πατρίδα, τὴν βλέπεις, τὴν χαιρετᾷς ὄχι πλέον δούλην καὶ στεναζούσαν ὑπὸ τὸν ζυγόν, ἀλλ' ἐλευθέραν, ἀλλὰ δεχομένην σε Κυβερνήτην, καὶ περιμένουσιν να Σε ἴδῃ να οδηγήσης τὰ τέκνα της εἰς τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν καὶ εἰς τὴν ἀληθινὴν δόξαν. Ζήθι! ἀλλ' ἔχων ἱερόν ἐμβλημα: «Ὁ Θεός καὶ ἡ δικαιοσύνη κυβερνήσουσι τὴν Ελλάδα». Ζήθι! ἀλλὰ κυβερνῶν οὕτως ὥστε να αισθανθῇ ἡ πατρίς, να καταλάβωμεν καὶ ἡμεῖς, να ἐπαναλάβῃ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία, να ἀντηχήσωσιν ὅλοι οἱ αἰῶνες, ὅτι σὺ Σὺ, οὐδέ ὁ υἱός σου, οὐδέ ὁ οἰκεῖός σου, οὐδέ ὁ φίλος σου, οὐδέ πνεῦμα φατρίας, ἀλλ' ἀληθῶς, αὐτός ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τὸ δίκαιον, αὐτοὶ τῆς Ελλάδος οἱ θεσμοὶ κυβερνώσι τὴν Ελλάδα δια Σοῦ.

Ἀπὸ τὴν Θράκην ἕως εἰς τὴν Ἠπειρον, καὶ ἀπὸ τὴν Ἠπειρον ἕως εἰς τὸ ἔσχατον τῆς Πελοποννήσου ἀκρωτήριον, τὰς ἐπισημοτέρας πόλεις καὶ κωμοπόλεις τοῦ (ἔθνους) κατηδαφισμένας καὶ ἐρημωμένας ὅτι με ὅλας τὰς ταλαιπωρίας, με ὅλας τὰς ἐλλείψεις,

και τας πολυειδείς εναντιώσεις, με όλην την φρίκην, την οποίαν εμπνέουσιν αι τρομεραί σκηναί των πυρπολήσεων, των αναστατάσεων, του ανδραποδισμού, των σφαγών, εθριάμβευσε κατά ξηράν και κατά θάλασσαν· και δια την ανδρίαν του στρατιωτικού και ναυτικού του έσεισεν εκ θεμελίων τον θρόνον του Σουλτάνου, και το θαυμασιώτερον, ότι εν τω μέσω των φλογών και του εχθρικού σιδήρου, του κρότου των όπλων και της συγκρούσεως των παθών, εσυλλογίσθη και εδυνήθη να συντάξη Πολιτικόν Σύνταγμα, κατά το οποίον ηθέλησε να πολιτευέται, και το οποίον με το αίμα του απεφάσισε να υπερασπίζεται» (Πρώτη δημοσίευση στη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος» 28/1 και 1/2/1828. Αναδημοσίευση στο περιοδικό «Εποχές». αρ. 46, Φεβρουάριος 1967).

Στη δράση του Καΐρη, όλα αυτά τα χρόνια, φαίνεται η προσπάθειά του να περάσει τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό (Enlightenment) στη νεοδημιουργούμενη Ελληνική Δημοκρατία. Οι προσπάθειές του αναφέρονται στην καθιέρωση και τον σεβασμό της Συνταγματικής τάξης και στα γραπτά του της αντίστοιχης περιόδου είναι έντονοι οι επιδράσεις του γαλλικού φιλελευθερισμού, όπως τον είχε γνωρίσει στη διάρκεια των σπουδών του στο Παρίσι (Γιάννης Καραάς, 1977). Τα ιδανικά του ήταν αφοσίωση και πίστη στην ανάπτυξη της παιδείας, και εμμονή στην ιδέα της ελευθερίας, που εκδηλωνόταν μέσα από τον άκρατο φιλελευθερισμό του. Πιστός στα ιδανικά του αρνήθηκε να παραλάβει, το 1835, από τον πρώτο βασιλιά της Ελλάδος Όθωνα (Otto von Wittelsbach), το παράσημο «χρυσούς σταυρός του τάγματος Σωτήρος» για τους εθνικούς του αγώνες, επειδή θεωρούσε τον βασιλιά υποχείριο και τοποτηρητή στην Ελλάδα των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Παρακάτω δίνουμε την επιστολή του προς τον βασιλιά, όπως δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Αθηνα*, στις 20 Ιουλίου του 1835.

Ο Θεόφιλος Καΐρης αρνείται τον «χρυσούν σταυρόν του τάγματος Σωτήρος» από τον Όθωνα

«*Βασιλεύ!*

Μέλλων να κινήσω από Σύρον διά την πρωτεύουσαν ταύτην του Βασιλείου της Ελλάδος έλαβον διά του νομάρχου των Κυκλάδων τον χρυσούν σταυρόν του τάγματος του Σωτήρος και δίπλωμα, με τα οποία ηθέλησεν η Υμετέρα Μεγαλειότης να με τιμήση.

Είναι αδύνατον να εκφράσω, ως πρέπει, την χαράν της ψυχής μου και την ευγνωμοσύνην, της οποίας αισθάνομαι χρεώστην εμαυτόν προς την Υμετέραν Μεγαλειότητα και διά το δοθέν μοι τούτο βραβείον, αν και δεν έπραξα τίποτε τοιούτου βραβείου άξιον... Τολμώ να το προσφέρω δι' Αυτής εις οποιονδήποτε άλλον ομογενή μου, άξιον τοιούτου αριστείου, και τούτο θέλει είσθαι δι' εμέ μέγιστον της Υμετέρας Μεγαλειότητος ευεργέτημα· διότι μοι δίδει αφορμήν να δείξω και διά της τοιαύτης προσφοράς μου την προς το έθνος μου αγάπην και αφοσίωσιν.

Εις εμέ δε, βασιλεύ, ικανή μένει αμοιβή, ότι επροσπάθησα τουλάχιστον να κάμω το προς την πατρίδα χρέος μου· ικανή ευχαρίστησις, ότι την είδον κατά του αγρίου εχθρού και τυράννου θριαμβεύουσαν· αρκετή χαρά και αγαλλίασις να φθάσω εις το τέρμα της ζωής μου βέβαιος ότι δεν εματαιώθησαν όσαι θυσίαι έγιναν και όσα αίματα εχύθησαν δι' αυτήν, και εύελπις ότι το Ελληνικόν Έθνος εύρεν εις σε, βασιλεύ, εκείνον, όστις και θέλει και δύναται να εξασφαλίση την ανεξαρτησίαν και ευδαιμονίαν του με τους συνταγματικούς

εκείνους θεσμούς, με τους οποίους μόνον ο Βασιλεύς των αιώνων διώρισε να ανθρωπίζη και να ευδαιμονή το λογικόν του κτήμα, ο άνθρωπος, και τους οποίους κανείς ατιμωρητί δεν δύναται να υπερβή. Μέγιστη δε ευτυχία θέλει είσθαι εις εμέ, εάν αφήσω τον κόσμον βλέπων τους ομογενείς μου απολαμβάνοντας τα εκ των τοιούτων νόμων διά Σου προκύπτοντα αγαθά, ελπίζοντας ότι θέλουσιν αδιαλείπτως τα απολαμβάνει και ευλογώντας εκείνον, εις τον οποίον θέλουσι τα χρεωστεί και εις των οποίων είμαι και εγώ και θέλω είσθαι».

25/6/1835

Ευπειθέστατος και πιστότατος
ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΚΑΪΡΗΣ

Δυο χρόνια αργότερα, το 1937, είχε το ψυχικό σθένος να αρνηθεί, τον διορισμό του σε θέση καθηγητή Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών που του πρόσφερε το κατεστημένο της εποχής. Ήταν ο μοναδικός, από όλους τους – μετέπειτα – καθηγητές που αποποιήθηκε της προσφοράς.

Οι αγώνες του για την απελευθέρωση του έθνους και ακόμη περισσότερο μετά την απελευθέρωση οι αγώνες που ανέλαβε ώστε να διασφαλισθούν οι συνταγματικές ελευθερίες και οι θεσμοί στο ελεύθερο ελληνικό κράτος –με το κύρος της άμεμπτης προσωπικότητάς του– αναδεικνύουν τον Θεόφιλο Καΐρη σε ηγετική φυσιογνωμία του Ελληνικού Διαφωτισμού.

3. Η δημιουργία του Θεοσεβισμού

Το 1833 ο Καΐρης χειροτονήθηκε ιερέας στη Σύρο από τον επίσκοπο Μυρίνης και αργότερα Άνδρου, Σωφρόνιο. Στη συνέχεια αποφάσισε να επισκεφθεί πάλι τη Δυτική Ευρώπη. Περιηγήθηκε αρκετές χώρες και για μια περίπου πενταετία προσπαθούσε να συγκεντρώσει τα απαραίτητα χρήματα, από τις ανθηρές ελληνικές παραιοκίες στην Ευρώπη, από τους πλούσιους εμπόρους των Κυδωνιών και της Κωνσταντινούπολης προκειμένου να διασφαλισθεί η λειτουργία του Ορφανοτροφείου της Άνδρου, που ήθελε να ιδρύσει. Επιστρέφοντας στην Άνδρο με κατασταλαγμένες πλέον τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, όχι μόνον δημιουργεί και λειτουργεί το Ορφανοτροφείο, όπου έμεναν τα ορφανά παιδιά των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά παράλληλα δημιούργησε και Ανώτερη Σχολή με Οικοτροφείο και δωρεάν σίτιση (1835-1839).

Η Σχολή του περιλάμβανε τριετείς σπουδές με βασικά μαθήματα τη Φιλοσοφία, τη Μεταφυσική, την Ηθική, τη Ρητορική, την Ποιητική, τα Ανώτερα Μαθηματικά, την Πειραματική Φυσική, την Αστρονομία και τη Θρησκευσιολογία. Δίδασκε ακούραστα, ολομόναχος: Ελληνικά, Φυσική, Μαθηματικά, Αστρονομία και Φιλοσοφία. Χρησιμοποιούσε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, δηλαδή οι προχωρημένοι μαθητές δίδασκαν ορισμένα μαθήματα στους αρχαρίους, και αυτό επειδή συνολικά ο αριθμός των μαθητών του ξεπερνούσε τους εξακοσίους! Είναι χαρακτηριστικό ότι για τη διδασκαλία του χρησιμοποιούσε διάφορα επιστημονικά όργανα – που τα έφερε από τη

Δυτική Ευρώπη με τις δωρεές των Ελλήνων του εξωτερικού – μεταξύ των οποίων και το πρώτο τηλεσκόπιο που ήρθε στην Ελλάδα (Εφημερίδα *Αθηνά*, 6 Ιουλίου 1835). Οι μαθητές του προέρχονταν όχι μόνο από την Ελλάδα και τον ευρύτερο ελληνικό χώρο, αλλά και από ξένες χώρες, όπως ο Βούλγαρος *Ιλαρίων*, μετέπειτα επίσκοπος Τυρνάβου, και ο Τούρκος *Αχμέτ Ρεσίμ* πασά, αργότερα βαλής των Ιωαννίνων. Μεταξύ των πιο γνωστών μαθητών του συγκαταλέγονταν ο *Θεόδωρος Δεληγιάννης*, αργότερα πρωθυπουργός της Ελλάδας, ο *Αθανάσιος Κυζηκινός*, αργότερα καθηγητής των Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο *Δαβίδ Μολοχάδης*, μετέπειτα επίσκοπος Φωκίδος και Σαλώνων, ο *Αντρέας Αναγνωστάκης*, καθηγητής Οφθαλμολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο *Κύριλλος Αβραμίδης*, αργότερα μητροπολίτης Βιδινίου και πολλοί άλλοι διαπρεπείς επιστήμονες.

Μελετώντας τα έργα του Θεόφιλου Καΐρη παρατηρούμε τις προχωρημένες απόψεις του, μεταξύ των οποίων, ότι υπάρχει ζωή στους άλλους πλανήτες: «*Ταύτα (τα ολικά μόρια) συνεχόμενα, τους απειροπληθείς συντιθέασι κόσμους, ων η ένωσις το μέγα τούτοι συγκροτεί κοσμικόν συμπλήρωμα...*» (Φιλοσοφικά και Φιλολογικά έργα του Καΐρη, ΥΚΘ', 1875).

Την περίοδο αυτή ο στοχαστής-ιερωμένος Θεόφιλος Καΐρης εισηγείται τον «*Θεοσεβισμόν*», εξ' αιτίας του οποίου θα διωχθεί και τελικά θα βρει τραγικό θάνατο στη φυλακή της *Λαζαρέττας* στη νήσο Σύρο. Το πρωτότυπο αυτό φιλοσοφικό σύστημα απηχούσε τις ιδέες του Θεοσοφισμού, του Θετικισμού και του Μυστικισμού. Έτσι, κατηγορήθηκε ως αρνητής της θεότητας του Χριστού, της Αγίας Τριάδος, του θεόπνευστου των Γραφών κ.ά. Ο ίδιος, όμως, συνεπής στις ιδέες του έγραφε: «*Παιδίον ακόμη ων είχα πλείστας αμφιβολίας περί των δογμάτων της χριστιανικής θρησκείας και περί των μυστηρίων αυτής*».

Πράγματι, ο Θεόφιλος Καΐρης αρνείτο την ύπαρξη της Αγίας Τριάδος και της θεϊκής προέλευσης του Ιησού Χριστού, που όπως αναφέρει ο μελετητής του έργου του Δ. Πασχάλης (1928), τον θεωρούσε «*έναν απλόν διδάσκαλον της ηθικής παρ' Εβραίοις...*». Αποδεχόταν, όμως, την αθανασία της ψυχής και θεωρούσε τον άνθρωπο ικανό να ερευνησει με τον ορθό λόγο όλες τις αλήθειες περί του Θεού και να δύναται, ο άνθρωπος, να γίνει μέτοχος της αιώνιας μακαριότητας με την ηθική ζωή του.

Σύμφωνα με τη συγγραφέα *Κούλα Ξηραδάκη*, η Θεοσεβεία ίσως να αντιστοιχούσε στη θρησκεία του Διευθυντηρίου, που αντικατέστησε τη θρησκεία του υπέρτατου όντος του Ροβεσπιέρου. Για Θεοσεβεία κατηγορήθηκε και ο Κοραΐς από τους αντιπάλους του (1956, σελ. 75).

Ωστόσο ο όρος Θεοσεβεία φαίνεται ότι έχει αρχαϊκή προέλευση. Αναφέρεται από τον Πλάτωνα: «*Τούτων πάντων νομοθέτης, όστις νουν κέκτηται και τον βραχύτατον, ούποτε μη τολμήση καινοτομών, επί θεοσεβεία ήτις μη σαφές έχει τι τρέψει πόλιν εαυτού*» (Πλάτων, *Επινομίς*, 985c-985d), και «*Πειρώμεθα δη τω τε λόγω διεξελθείν α τ' εστίν και οία και ως δει μανθάνειν, κατά δύναμιν την τ' εμίν του λέγοντος και την των δυνάμεων εισακούσαι, θεοσεβείας ώτινι τρόπω τις τίνα μαθήσεται*» (Πλάτων, *Επινομίς*, 989e-990a). Επίσης αναφέρεται και από τον Ξενοφώντα: «*Ωσπερ δε τις αγάλλεται επί θεοσεβεία και αληθεία και διακαιότητα, ούτω Μένων ηγάλλετο τω εξαπατάν δύνασθαι...*» (Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις*, 2.6, 26a-26c). Ανατρέχοντας στις αντίστοιχες αποδόσεις τους στην αγγλική βιβλιογραφία βλέπουμε ότι ο μεταφραστής

του Πλάτωνα αποδίδει τον όρο ως «θρησκεία» (religion), ενώ ο αντίστοιχος του Ξενοφώντα ως «ευσέβεια» (piety). Έτσι, σύμφωνα με τη Ρωζάνη Δ. Αργυροπούλου: «Η Θεοσέβεια τόσο στον Κούμα όσο και στον Καΐρη αποτελεί αναβίωση αρχαίου φιλοσοφικού όρου και εκφράζει στους δύο αυτούς στοχαστές του 19ου αιώνα, την υπεροχή του θρησκευτικού συναισθήματος, σε εποχές όπου ο ορθολογισμός και ο επιστημονισμός προσπαθούσαν να υπερισχύσουν» (σελ. 210).

Ο Θεόφιλος Καΐρης δεχόταν, λοιπόν, την ύπαρξη ενός μόνον Θεού, δημιουργού του Κόσμου, ενώ βάση της διδασκαλίας του ήταν το «Θεόν σέβου», γι' αυτό «Θεοσεβισμός» ή «Θεοσέβεια» αποκαλέστηκε η κίνησή του. Η παράδοση αναφέρει ότι σε νεαρή ηλικία ο Θεόφιλος Καΐρης μια νύχτα παρατηρώντας την ουράνια σφαίρα στην Άνδρο διάβασε πάνω στον έναστρο ουρανό τις λέξεις: «Θεόν σέβου, Θεόν αγάπα», που από τότε καθόρισαν τη ζωή του και το φιλοσοφικό-θρησκευτικό του γίνεσθαι.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι η Θεοσέβεια, η φιλοσοφική διδασκαλία του Θεόφιλου Καΐρη, δεχόταν την ύπαρξη ενός και μόνον Θεού, δημιουργού του κόσμου και προνοητή. Ο Καΐρης απέρριπτε την τριαδικότητα του Θεού την οποία διδάσκει η χριστιανική δογματική και αρνείτο τη θεότητα του Ιησού Χριστού. Αποδεχόταν όμως την αθανασία της ψυχής και θεωρούσε ικανό τον άνθρωπο να ερευνήσει με τον ορθό λόγο όλες τις αλήθειες περί Θεού και να μπορεί, ο ίδιος, ο άνθρωπος, να γίνει μέτοχος της αιωνίας μακαριότητας με την ηθική ζωή του.

Στη χριστιανική θρησκεία, στον κλήρο, στην Εκκλησία, ο Καΐρης αντιπαραθέτει τον Θεοσεβισμό, μια θρησκεία που δεν έχει τίποτα το κοινό με τα χριστιανικά δόγματα και τις ιερές Γραφές, εφ' όσον αυτές τις θεωρούσε μυθεύματα αμαθών ανθρώπων. Αντιθέτως οι αρχές της θρησκείας που εισήγαγε ήταν θεμελιωμένες φιλοσοφικά. Ουσιαστικά προσπαθούσε να θεμελιώσει τις αρχές μιας νέας θρησκείας που θα διακρινόταν για την ηθική και πνευματική τελειότητα των οπαδών της.

Στο εύλογο ερώτημα, γιατί, αφού αρνιόταν τον Χριστιανισμό και τις αρχές του, χειροτονήθηκε, η απάντηση δίνεται στην υπάρχουσα αλληλογραφία του από τον ένθερμο μαθητή του, τον ιατρό Γρηγόριο Δεσποτόπουλο, ο οποίος αναφέρει ότι σε σχετική ερώτηση των μαθητών του ο Ανδριώτης στοχαστής απάντησε: «Απεφάσισα να προαχθώ εις όλους τους ιερατικούς βαθμούς, πρώτον μεν ίνα επέλθει και εις εμέ το άγιον Πνεύμα, αλλά αφού είδον ότι δεν επήλθεν, ανεχαιτίστην· δεύτερον δε επί τη πεποιθήσει ότι και παρ' άλλοις εγεννήθη όμοιος περί χριστιανισμού ενδοιασμός και ενδέχεται να μην τολμώσι να εκμυστηρευθώσι τα ενδόμυχα της πεποιθήσεώς των εις μικρού αξιώματος κληρικών» (Αναστάσιος Ν. Γούδας, 1870, σελ. 187).

Ο Καΐρης επηρεασμένος από τη Δυτική χριστιανική-κοινωνική φιλοσοφία αναζητούσε με πρακτικές εφαρμογές τη χρυσή τομή ανάμεσα στη θρησκευτική πίστη, στην επιστημονική γνώση και στην κοινωνική δικαιοσύνη.

Το ημερολόγιο του Θεοσεβισμού

Ο Θεόφιλος Καΐρης δεν αναγνώριζε τη χριστιανική χρονολόγηση και – επηρεασμένος απόλυτα– από το γαλλικό Δημοκρατικό-Επαναστατικό ημερολόγιο (Calendrier Républicain de la Révolution de 1789) πρότεινε την κατάργηση των εβδομάδων και τη διαίρεση εκάστου μήνα σε τρεις δεκάδες: «Δώδεκα τριακονθήμεροι

μήνες, διαιρούμενοι σε τρεις δεκάδες ημερών» (Κώδικας 53, της Βιβλιοθήκης της Ιστορικής Θεολογικής Εταιρείας, φύλλον 65: «Αντιστοιχίαι μηνών, Θεοφίλου Καΐρη»). Εισηγήθηκε ακόμη την αλλαγή των ονομασιών των δώδεκα μηνών, στους οποίους κατά σειρά έδινε τα παρακάτω ονόματα, όπως φαίνονται στον Πίνακα 1 (Θεοδοσίου, Ε. και Δανέζης, Ε., 2000, σελ. 337-338).

Η ονομασία των μηνών, η σημασία και η αντιστοιχία τους στο θεοσεβικό ημερολόγιο

A/A	Ονομασία	Σημασία	Αντιστοιχία
1	Θεοσέβιος	Αυτός που σέβεται τον Θεό	Ιανουάριος
2	Σοφάρετος	Σοφός και ενάρετος	Φεβρουάριος
3	Δίκαιος	Δίκαιος	Μάρτιος
4	Άγιος	Άγιος, Ιερός	Απρίλιος
5	Αγάθιος	Καλός	Μάιος
6	Σθένιος	Δυνατός	Ιούνιος
7	Αγάπιος	Αγαπημένος	Ιούλιος
8	Χαρίσιος	Αυτός που έχει τη χάρη	Αύγουστος
9	Μακρόθυμος	Αυτός που έχει ανοχή	Σεπτέμβριος
10	Αιώνιος	Αιώνιος	Οκτώβριος
11	Ένθεος ή Νόιος	Με τη χάρη του Θεού	Νοέμβριος
12	Σώσιος ή Αναπαύσιμος ή Θεΐος	Με τη χάρη του Σωτήρα	Δεκέμβριος

Ο Θεόφιλος Καΐρης γνώριζε ότι αστρονομικά δεν έχει καμία σημασία η αρχή του έτους να είναι στην 1η Ιανουαρίου και ότι όλα τα αρχαία ημερολόγια άρχιζαν από τα τέσσερα χαρακτηριστικά σημεία της τροχιάς του Ήλιου, ήτοι:

α) τις ισημερίες—είτε την εαρινή στις 21 Μαρτίου ή τη φθινοπωρινή στις 23 Σεπτεμβρίου— ή

β) τις τροπές – είτε τη θερινή στις 22 Ιουνίου ή τη χειμερινή στις 22 Δεκεμβρίου.

Επέλεξε ως αρχή του ημερολογιακού συστήματός του τη φθινοπωρινή ισημερία στις 11 / 23 Σεπτεμβρίου, όπως τα αρχαία ελληνικά ημερολόγια των Δωριέων και των Μακεδόνων. Το ημερολόγιο των Λακεδαιμονίων άρχιζε από την πρώτη νουμηνία μετά τη φθινοπωρινή ισημερία κατά τον μήνα Πάναμο και ομοίως των Μακεδόνων κατά τον ιερό μήνα Δίο. Αλλά και το ημερολογιακό του πρότυπο το γαλλικό Δημοκρατικό-Επαναστατικό ημερολόγιο είχε ως αφετηρία του τη φθινοπωρινή ισημερία στις 23 Σεπτεμβρίου αντίστοιχη ημερομηνία 1η Vendémiaire του 1792 (Θεοδοσίου, Ε. και Δανέζης, Ε., 2004, σελ. 87).

Αντιστοίχως, το πρώτο έτος της θεοσεβικής χρονολογίας άρχισε την 1η Μακρόθυμου (11 / 23 Σεπτεμβρίου του 1800) και έληξε την 30ή Χαρίσιου δηλαδή 10

/ 22 Σεπτεμβρίου του 1801 (η πρώτη ημερομηνία, στις 11 / 23 και 10 / 22, αναφέρεται στο Ιουλιανό και η δεύτερη στο Γρηγοριανό ημερολόγιο, που τότε είχαν μια διαφορά μεταξύ τους ίση με 12 ημέρες). Όπως αναφέραμε, το θεοσεβικό έτος είχε δώδεκα μήνες με διάρκεια καθενός τριάντα ημέρες ($12 \times 30 = 360$), συνεπώς απόμεναν πέντε ημέρες, ή έξι για τα δίσεκτα έτη, για τη συμπλήρωση του ηλιακού τροπικού έτους των 365 ή 366 αντίστοιχα ημερών. Αυτές, όπως στα αρχαία ελληνικά ημερολόγια, ονομάζονταν «επακταί ημέραι» και τοποθετούνταν στο τέλος του θεοσεβικού έτους πριν δηλαδή από την 11 / 23 Σεπτεμβρίου των χριστιανικών ημερολογίων (Ιουλιανό ή Γρηγοριανό).

Ομοίως, όπως στα αρχαία ελληνικά ημερολόγια ο κάθε μήνας διαιρείτο σε δεκάδες που η πρώτη εκαλείτο «δεκάς ισταμένου ή αρχομένου» μηνός, η δεύτερη «μεσούντος» μηνός και η τρίτη «απιόντος ή λήγοντος ή φθίνοντος εξιόντως» μηνός ή «επί εικάδι ή μετ' εικάδα», όπως έχουμε αναλύσει στο κεφάλαιο των ελληνικών ημερολογίων στο δίτομο έργο μας «Η Οδύσσεια των ημερολογίων» (Οι υποδιαίρεσεις του μήνα, τόμος Α', 1995, σελ. 360-364).

Ο μελετητής του έργου του Θεόφιλου Καΐρη λόγιος Δημήτριος Ι. Πολέμης, Διευθυντής της Καϊρείου Βιβλιοθήκης στην Άνδρο, επιμελήθηκε την αλληλογραφία του Θεόφιλου Καΐρη, που εκδόθηκε σε τρεις τόμους. Στην Εισαγωγή του δεύτερου τόμου ο Δ. Ι. Πολέμης αναφέρει ότι μια πλήρης περιγραφή του θεοσεβικού ημερολογίου, έστω και περιληπτικά, βρίσκεται στο έργο του Καΐρη: *Επιτομή της θεοσεβικής διδασκαλίας και Ηθικής* (Λονδίνο, 1852, σελ. 102-104). Επίσης, όσον αφορά τις δεκάδες των ημερών γράφει τα εξής: «*Η δεκάς διαιρείται εις δέκα ημερονύκτια ή νυχθήμερα, το ημερονύκτιον εις δέκα ώρας, η ώρα εις εκατόν πρώτα λεπτά και το πρώτον λεπτόν εις εκατόν δεύτερα. Αι ημέραι της δεκάδος ονομάζονται Πρώτη, Δευτέρα, ..., Δεκάτη ή Θεία.*

Ως γράφει ο Καΐρης, «η χρονική των Θεοσεβών εποχή» άρχεται «από του πρώτου έτους της εννεακαιδεκάτης των Χριστιανών εκατονταετηρίδος και εις πενταετείς Ενθεάδας διαιρείται». Επομένως το πρώτον έτος της θεοσεβικής χρονολογίας ήρchiσε την 11 / 23 Σεπτεμβρίου, 1800, και έληξε την 10 / 22 Σεπτεμβρίου, 1801. Αι ημέραι 6-10 Σεπτεμβρίου, 1891, ήσαν αι Επακταί.

Πλήρης θεοσεβική χρονολογία αναγράφεται εις την υπ' αρ. 220 επιστολήν: «*μγ', ή ενθεάδος θ' το γ', την α' μεσούντος Σοφαρέτου.* Το έτος μγ' ήρchiσε την 11 / 23 Σεπτεμβρίου, 1842, η δε ογδόη Ενθεάς συνεπληρώθη την 10 / 22 Σεπτεμβρίου, 1840, και την επομένην ήρchiσε η ενάτη Ενθεάς, το τρίτον έτος της οποίας ήτο το 1842-43. Ο Σοφάρετος είναι ο δεύτερος μην του θεοσεβικού ημερολογίου (11 / 23 Οκτωβρίου – 9 / 21 Νοεμβρίου). Επομένως η πρώτη μεσούντος τούτου συμπίπτει προς την 21 Οκτωβρίου / 2 Νοεμβρίου, 1842.

Ο Καΐρης και οι οπαδοί της θρησκείας του εχρησιμοποιοούν πίνακας αντιστοιχιών του θεοσεβικού προς το χριστιανικόν ημερολόγιον, ένιοι των οποίων έχουν διασωθεί» (Δ. Ι. Πολέμης, Εισαγωγή, Β' τόμος, σελ. 12-13).

Επιπλέον ο Καΐρης θεώρησε το 1801 «ως έτος Ι» για το θεοσεβικό του ημερολόγιο, που στην ουσία ήταν αφανής παραλλαγή του Γαλλικού Δημοκρατικού ημερολογίου με θρησκευτικό μανδύα και βέβαια ως απόηχος ενός ημερολογίου που δεν επικράτησε ήταν κι αυτό θνησιγενές. Συνεπώς ο 19ος αιώνας των χριστιανικών

ημερολογίων είναι ο πρώτος αιώνας της καϊρικής ή καΐρειας χρονολόγησης και το έτος μλ' της καϊρικής ή καΐρειας χρονολογίας, αντίστοιχο του 1852 του Ιουλιανού ημερολογίου, κυκλοφόρησε στο Λονδίνο η «*Επιτομή της θεοσεβικής διδασκαλίας και Ηθικής*», όπου, όπως αναφέραμε, αναπτύσσεται το δογματικό υπόβαθρο του Θεοσεβισμού και περιγράφεται πλήρως το καϊρικό ημερολόγιο. Σύμφωνα με το εκκλησιαστικό χριστιανικό ημερολόγιο διαιρεί και αυτός το «*νυχθήμερόν*» του – και όχι το «*ημερονύκτιον*» – σε πέντε «*Ωρες*», που καλεί «*Καιρούς*» από εσπέρας έως το πρωί.

Εκκλησιαστικές Ωρες	Καϊρικοί καιροί
Όρθρος	Ο της προσευχής
Ώραι	Ο της μελέτης και αναγνώσεως
Εσπερινός	Ο του ιδίου επιτηδεύματος (επαγγέλματος, εργασίας)
Απόδειπνον	Ο του φιλανθρωπικού τινός έργου
Μεσονυκτικόν	Ο της αμετακλήτου ανέσεως (αναπαύσεως, ψυχαγωγίας).

Στο ημερολογιακό του σύστημα κατήργησε όλες τις χριστιανικές γιορτές (δεσποτικές, θεομητορικές, γιορτές αγίων, οσίων κ.ο.κ.). Αντικατέστησε επίσης την Κυριακή – ημέρα του Κυρίου – με τη «*Δεκάτη*», εφ' όσον δεν δεχόταν τη θεότητα του Ιησού. Σύμφωνα με τις αρχές του Θεοσεβισμού, οι πιστοί, οι θεοσεβείς, συνέρχοντο στο μέσον των τεσσάρων εποχών του έτους με αρχή το αντίστοιχο φθινοπωρινό μέσον και γίортаζαν τα:

1. Ενθεόγονα
2. Ενθεάγωνα
3. Ενθεόβια, και
4. Ενθεόντια

Επιπλέον, ο Καΐρης, ως λάτρης του αρχαιοελληνικού πνεύματος, είχε συντάξει στην αρχαία δωρική γλώσσα ένα πλήρες λειτουργικό υμνολόγιο προς τον υπέρτατο Θεό, τους δε λειτουργούς του Θεού καλούσε Θειαγούς. Οι Θειαγοί ή Ιεραγοί διαιρούνταν σε πέντε τάξεις: Κοσμήτορες, Αναγνώστες, Υμνωδοί, Θεοκήρυκες και Λειτουργοί.

Σύμφωνα με τον Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, Αρχιεπίσκοπο Ελλάδος και καθηγητή στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών: «*Ο Καΐρης δεν στόχευε απλώς στο να διορθώσει τη θρησκεία του έθνους του, αλλά να την υποκαταστήσει με μια δική του θρησκεία σύμφωνη με τις φιλοσοφικές αρχές του*» (1920, σελ. 250). Ο Θεοσεβισμός είναι Καΐρισμός, ένα φιλοσοφικό σύστημα με καθαρά θρησκευτικούς στόχους και είχε ως προοπτικές του: «*την εν πνεύματι και αληθεία Αυτού λατρείαν, τον πρώτιστον και κυριώτατον του ανθρώπου και παντός θεοσεβικού όντος σκοπόν*». Δημιουργεί τη νέα χρονολογία του για τη νέα θρησκεία, για το τελετουργικό της στο

οποίο προσθέτει νέες προσευχές, νέους ύμνους και νέα λατρεία δημιουργώντας το ιδιαίτερο και δικό του θεωρητικό και λατρευτικό τυπικό, συνταγμένο στην αρχαία δωρική διάλεκτο. Φαίνεται ότι ήταν τέτοια η αγάπη του για το αρχαιοελληνικό πνεύμα, γιατί όπως σημειώνει πάλι ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (σελ. 233), την περίοδο της Σχολαρχίας του στις Κυδωνίες άλλαξε όλα τα χριστιανικά ονόματα των μαθητών του με αντίστοιχα αρχαιοελληνικά.

Ο Καΐρης, σύμφωνα με τον πρωτοπρεσβύτερο πατέρα Γεώργιο Μεταλληνό, καθηγητή στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών: *«επέμενε περίεργα σε μια γλωσσική μορφή ακατάληπτη από τους πολλούς και ιδιαίτερα από τα παιδιά. Παρ' όλα αυτά δημιουργούσε μυστικοπάθεια και προσείλκε οπαδούς»* (1988, σελ. 171).

Πάντως αξιόλογοι μελετητές του έργου του, αναφέρουν ότι η χαρισματική παρουσία του Ανδριώτη σοφού υποσχόταν πάρα πολλά για την ελληνική φιλοσοφία και επιστήμη του 19ου αιώνα αν δεν την είχε σπαταλήσει και δεν είχε ασχοληθεί με τη Θεοσέβεια, που δεν ήταν αίρεση του Χριστιανισμού, αλλά μία νέα θρησκεία» (Β. Σπ. Πανούσης, *Καϊρικός Μυστικισμός*, σελ. 200).

Ιδιαίτερος ο λόγιος Ε. Π. Παπανούτσος (1900-1982) γράφει χαρακτηριστικά: *«Όπως και να έχει το πράγμα ένα μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο: ότι η έντονη προσήλωση του Ανδριώτη σοφού στο θρησκευτικό θέμα, κατά τα τελευταία έτη της ζωής του, έγινε αιτία όχι μόνον να δεινοπαθήσει αυτός ο εκλεκτός άνθρωπος, αλλά και να εκτραπεί σε απασχολήσεις που δεν του επέτρεπαν να αφήσει πίσω του έργο ανάλογο προς τις μεγάλες ικανότητες και προς τη φήμη του»* (1957, σελ. 47).

Σημειώνουμε ότι παρ' όλες τις διώξεις και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε, η Σχολή του στην Άνδρο θεωρείτο πλήρες εκπαιδευτήριο. Έτσι, το 1937 η Ελληνική Κυβέρνηση, θεώρησε ότι το Εκπαιδευτικό Ίδρυμα του Θεόφιλου Καΐρη ήταν επαρκέστατο για τις εκπαιδευτικές ανάγκες της νήσου Άνδρου. Γι' αυτό τον λόγο αποφάσισε το αντίστοιχο Δημόσιο Ελληνικό Σχολείο Άνδρου να μεταφερθεί στη νήσο Πάρο, η οποία στερείτο παντελώς Σχολείου (Εφημερίδα *Αθηνά*, 9 Ιουνίου 1837).

Όπως ήταν επόμενο, όλες αυτές οι καινόδοξες διδασκαλίες του επέσυραν την οργή της επίσημης Εκκλησίας. Το 1839 στα πρώτα κιόλας βήματά της η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος τον κάλεσε σε απολογία και μάλιστα του ζήτησε ρητή ομολογία πίστεως. Αυτός όμως δεν απάντησε. Γι' αυτό τον λόγο τον Οκτώβριο του 1839 συνελήφθη από τον ναύαρχο Κωνσταντίνο Κανάρη και μεταφέρθηκε βιαίως στην Αθήνα, με πολεμικό πλοίο που στάλθηκε γι' αυτό τον σκοπό στην Άνδρο. Οι απαντήσεις του στην Αθήνα δεν θεωρήθηκαν ικανοποιητικές γι' αυτό η Σύνοδος τον κατέτρεξε ανελέητα σαν *«αρνητή της αμωμήτου ημών πίστεως και ανάρτην κατά της αγίας του Χριστού Εκκλησίας»*. Ας σημειωθεί ότι οι διώξεις του Καΐρη συμπίπτουν με την έξαρση και την ένταση που είχε δημιουργήσει το θέμα του Αυτοκεφάλου της Ελληνικής Εκκλησίας. Ο Καΐρης ουσιαστικά κατηγορήθηκε ότι στη Σχολή του στην Άνδρο δίδασκε τη Θεοσέβεια, τη νέα θρησκεία, και γι' αυτό η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος εξάντλησε εναντίον του όλη την αυστηρότητα για να δοθεί ένα μάθημα σε όσους ιερωμένους αμφισβητούσαν τη δύναμή της. Έτσι, αρχικά τον εξόρισε στο μοναστήρι της Αίγινας, από εκεί στο μοναστήρι της Ευαγγελίστριας στη Σκιάθο, όπου για τέσσερις μήνες υπέμεινε τα πάνδεινα, και τελικά, προς τα τέλη Μαρτίου του 1840, στη μονή του προφήτη Ηλία στη Θήρα ή Σαντορίνη (1840-42),

όπου, όπως λέγεται, ο Καΐρης υπέστη αφόρητες κακουχίες και εξευτελισμούς που οφείλονταν στον φανατισμό των εκεί μοναχών. Στη συνέχεια καθαιρέθηκε και αποκόπηκε από τη χριστιανική Εκκλησία. Αργότερα μετέβη από τη Θήρα, στις 29 Μαρτίου του 1842, στην Κωνσταντινούπολη, από εκεί στη Σμύρνη, στη Σύρο και τέλος μέσω της Μάλτας, έφθασε στη Γαλλία, πρώτα στη Μασσαλία και τελικά στο Παρίσι. Από την πρωτεύουσα της Γαλλίας έφτασε τον επόμενο Σεπτέμβριο στο Λονδίνο όπου έτυχε εξαιρετικής φιλοξενίας από τους παλιούς μαθητές του. Στο Λονδίνο ο Καΐρης παρέμεινε για ένα περίπου χρόνο διδάσκοντας Φιλοσοφία σε φίλους και παλιούς μαθητές του. Ένας από αυτούς ο *Λάσκαρης Λασκαρίδης*, μόνιμος κάτοικος της πρωτεύουσας της Αγγλίας, επηρεασμένος από τη διδασκαλία του Καΐρη, ίδρυσε τον «*Ελληνικό Σύλλογο της Θεοσοφίας*» (Calogeropoulos, 1926, p. 1395).

Ο Καΐρης ξαναγύρισε στην Ελλάδα το 1844 μετά την Επανάσταση της 7^{ης} Σεπτεμβρίου – που έδωσε το πρώτο Σύνταγμα της νεότερης Ελλάδας – με τη μεσολάβηση του πρωθυπουργού Ιωάννη Κωλέττη και του Γραμματέα των Εκκλησιαστικών Μ. Σχινά, που θέσπισαν τον νόμο περί «*Ελευθερίας της Συνειδήσεως*», νόμος που ουσιαστικά καθιέρωνε και την ελευθερία στη θρησκευτική συνείδηση. Σημειώνουμε ότι ο Ιωάννης Κωλέττης συνδεόταν με στενή φιλία με τον Θεόφιλο Καΐρη από την εποχή των σπουδών τους στην Πίζα της Ιταλίας (Ντασκαγιάννης, Μ. Η., 2005).

Πάλι όμως οι εχθροί του τον κυνήγησαν και οι κατηγορίες εναντίον του φούντωσαν, καθώς οι κατήγοροί του τον θεωρούσαν ως αιρεσιάρχη, ο οποίος προσπαθούσε να εισαγάγει στην Ελλάδα καινά δαιμόνια με τη θρησκεία που δίδασκε, τον Θεοσεβισμό. Την περίοδο αυτή ο κυριότερος αντίπαλος του Καΐρη ήταν ο λόγιος κληρικός Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων (1780-1857).

4. Το τραγικό τέλος

Οι σχέσεις του Καΐρη με την Ιερά Σύνοδο οξύνθηκαν αμετάκλητα από το 1844 έως το 1852 και τελικά το 1852 οδήγησαν στην απροκάλυπτη δίωξη και έγκλησή του για να δικαστεί στο Πλημμελειοδικείο της Ερμούπολης στη Σύρο, με την κατηγορία του προσηλυτισμού. Η δίκη του Θεόφιλου Καΐρη, αλλά και αυτών που θεωρήθηκαν συνεργάτες και οπαδοί του έγινε στις 21 Δεκεμβρίου του 1852.

Παρ' ότι η πολιτική ηγεσία του τόπου εν γένει δεν ήταν υπέρ αυτής της δίωξης, το δικαστήριο στην Ερμούπολη, χωρίς να υπάρχει καμιά ουσιαστική κατηγορία εναντίον του σεμνού διδασκάλου και των μαθητών του, συντάχθηκε με τις επιταγές της Ιεράς Συνόδου και καταδίκασε τον ασθενικό – έπασχε τότε από βαριά πνευμονία – και γέροντα πλέον, στοχαστή σε φυλάκιση δύο ετών και δέκα ημερών. Ήταν βέβαιο ότι η πνευμονία θα τον οδηγούσε στον θάνατο.

Η θαυμάσια αγόρευση του διαπρεπούς νομικού *Νικολάου Σαριπόλου* (1817-1887), θεμελιωτή του Δημοσίου Δικαίου στην Ελλάδα, δεν μπόρεσε να αποτρέψει τη μισαλλοδοξία που χαρακτήριζε τους διώκτες του, αλλά και το δικαστήριο: «...*Ούτε ο ένθεος πατριωτισμός, ούτε αι υπέροχοι αρεταί, ούτε αι λαμπραί και πολλαπλαί*

υπηρεσίαι, ούτε η προβεβηκυία ηλικία και η σωματική αδυναμία του επιφανούς γέροντος σοφού εύρον χάριν παρά τοις λειτουργοίς της Θέμιδος».

Ο Θεόφιλος Καΐρης κλείστηκε στη φυλακή, όπου – όπως ήταν επόμενο λόγω της ασθένειάς του – λίγες ημέρες αργότερα, στις 10 Ιανουαρίου του 1853, απεβίωσε στη Λαζαρέττα της Σύρου. Μάλιστα δεν ικανοποιήθηκε ούτε η τελευταία επιθυμία του νεκρού, που – σύμφωνα με τον αδελφό του Δημήτριο – επιθυμούσε να ενταφιαστεί στην αυλή του Ορφανοτροφείου στην Άνδρο. Το συγκροτηθέν συμβούλιο, από τον Νομάρχη, τον Εισαγγελέα, τον Αστυνόμο και τον Αρχιερέα, απαγόρευσε τη μεταφορά της σορού του νεκρού στην Άνδρο. Έτσι, οι φύλακές του τον έθαψαν σε μια τοποθεσία στην απέναντι κοντινή ακτή, στον περίβολο του γειτονικού λοιμοκαθαρητηρίου, χωρίς καμιά θρησκευτική τελετή και χωρίς να επιτρέψουν στον αδελφό του τον Δημήτριο – έμπορο στη Σύρο – να είναι παρών στον ενταφιασμό του αδελφού του.

Ο Θεόφιλος Καΐρης ήταν το τελευταίο και τραγικότερο θύμα της κληρικής μισαλλοδοξίας. Την επομένη της ταφής του, οι μαινόμενοι «πιστοί», καθοδηγούμενοι από μισαλλόδοξους ιερωμένους, άνοιξαν το μνήμα του, έβγαλαν έξω το πτώμα του γηραιού φιλοσόφου, του έσκισαν την κοιλιά και τη γέμισαν ασβέστη, ώστε να καεί η «μολυσμένη» σωρός του. Και αυτό πάντα στο όνομα του Θεού της Αγάπης.

Η Κούλα Ξηραδάκη αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο φιλόσοφος, ο διδάσκαλος, ο αγωνιστής, ο φιλόανθρωπος Θεόφιλος Καΐρης, που σε όλη τη ζωή του εμόχθησε για την ελευθερία και την πρόοδο της Ελλάδος, πέθανε σαν κοινός εγκληματίας» (1956, σελ. 79).

Η ειρωνεία είναι ότι λίγες ημέρες αργότερα, κατόπιν προσφυγής των οικείων του, το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου στην Αθήνα, στη δίκη που έγινε στις 19 Ιανουαρίου του 1853 και δημοσιεύτηκε στις 26 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, ακύρωνε την ποινή και αθώωνε τόσο τον Θεόφιλο Καΐρη, όσο και τους συγκατηγορούμενούς του, τον Κωνσταντινοπολίτη Σπυρίδωνα Γλαυκωπίδη, τον γιατρό Γρηγόριο Δεσποτόπουλο και τον Θεόφιλο Λουλουδή ή Μονοκόνδυλο. Ο Άρειος Πάγος θεώρησε ότι τα άρθρα του Ποινικού Κώδικα 212, 214 και 222 στα οποία βάσισε το Πλημμελειοδικείο της Σύρου την κατηγορία εναντίον τους, κακώς εφαρμόστηκαν, αφού δεν είχαν καμιά ισχύ στην περίπτωση των κατηγορουμένων.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αλληλογραφία Θεόφιλου Καΐρη. Εκδότης Δημήτριος Π. Πολέμης Καΐρειος Βιβλιοθήκη, Άνδρος, τόμος πρώτος 1994, τόμος δεύτερος 1995, τόμος τρίτος 1996.

Αργυροπούλου Ρωζάνη, Η πορεία του του θεοσεβισμού από τον Κ.Μ. Κούμα στον Θεόφιλο Καΐρη. Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συμπόσιο: Θεόφιλος Καΐρης, Άνδρος 1984, 6-9 Σεπτεμβρίου. Διοργάνωση Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών. Ε.Ι.Ε., Πρακτικά του Συμποσίου *Θεόφιλος Καΐρης*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1988, σελ. 207-210.

Γούδας Αναστάσιος, *Βίοι Παράλληλοι*, Αθήνα 1870, τόμος Β΄, σελ. 187.

Δίκη του Θεόφιλου Καΐρη. Εν Αθήναις, Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Αγγελοπούλου, 1853. Institute Neo-Hellenique a La Sorbonne. Br. 38.18. “H” mod. (gr) Cairis.

Εφημερίδα «Αθηναί», ημερομηνίες: 9 Ιουνίου 1837 και σε διάφορες ημερομηνίες.

- Θεοδοσίου Στράτος και Δανέζης, Μάνος, *Η Οδύσσεια των ημερολογίων*, τόμος II. *Αστρονομία και Παράδοση*, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα 1995.
- Θεοδοσίου Στράτος και Δανέζης Μάνος, *Στα ίχνη του Ι.Χ.Θ.Υ.Σ.-Αστρονομία, Ιστορία, Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα 1995, σελ. 337-338.
- Θεοδοσίου Στράτος και Δανέζης, Μάνος, *Ο Κύκλος του χρόνου - Αστρονομία και Μυστηριακές λατρείες*, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα 2004, σελ. 87.
- Καΐρη Θεόφιλου, *Επιτομή της θεοσεβικής διδασκαλίας και Ηθικής*, Λονδίνο, 1852, σελ. 102-104).
- Καρά Γιάννη, *Θεόφιλος Καΐρης – Κωνσταντίνος Κούμας. Δύο πρωτοπόροι δάσκαλοι του γένους*. Σειρά: Ιστορία-Έρευνα. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1977.
- Καρά Γιάννη, *Οι Επιστήμες στην Τουρκοκρατία-Χειρόγραφα και Εντυπα*. Τόμος II. *Οι επιστήμες της φύσης*. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» (Χειρόγραφα του Θεόφιλου Καΐρη, σελ. 136). Δεκέμβριος 1993.
- Καραπιπέρη Λεωνίδα: *Ένα χειρόγραφο Φυσικής και Αστρονομίας του Θεόφιλου Καΐρη, Πέτρου Καΐρη*. Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συμπόσιο: Θεόφιλος Καΐρης, Άνδρος 1984, 6-9 Σεπτεμβρίου. Διοργάνωση Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών. Ε.Ι.Ε., Πρακτικά του Συμποσίου *Θεόφιλος Καΐρης*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1988.
- Κατάλογος της Βιβλιοθήκης Θεόφιλος Καΐρης (Γυμνάσιο Άνδρου). Καταρτισθείς υπό Αντ. Στ. Τηλιακού, Β΄ Έκδοση 1965.
- Κωτσάκη Δημητρίου, *Διδάσκαλοι του Γένους και Αστρονομία (1453-1821)*. Εκδόσεις «Ζωή», Αθήνα 1983.
- Μαυρομάτη Κώστα, *Η Αστρονομία του Θεόφιλου Καΐρη*. Έκδοση 1ου Λυκείου Βόλου. Θεσσαλονίκη 1989.
- Μαυρομάτη Κώστα, *Η Ποσοτική (Άλγεβρα) του Θεόφιλου Καΐρη*. Δεύτερος τόμος. Έκδοση 1ου Λυκείου Βόλου. Βόλος, 2003.
- Μαυρομάτη Κ.Δ. και Χριστόπουλου, Δ., *Η Ποσοτική (Άλγεβρα) του Θεόφιλου Καΐρη*. Έκδοση 1ου Λυκείου Βόλου. Βόλος, 1994.
- Μεταλληνού Γεωργίου, Το λατρευτικό Σύστημα του Θεόφιλου Καΐρη, Εισήγηση, Πανελλήνιο Συμπόσιο, Θεόφιλος Καΐρης, Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984. Πρακτικά. Επιμέλεια Γιάννης Καράς,. Εκδ. φροντίδα Γιώργος Δαρδανός, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1988, σελ. 200.
- Ντασκαγιάννη Μιχαήλ: *Ιωάννης Κωλλέττης-Ο εκφραστής της Μεγάλης Ιδέας στην οθωμανική Ελλάδα*. Ιστορικά Θέματα, τεύχος 36, Ιανουάριος 2005, σελ. 26-27.
- Ξηραδάκη Κούλα, *Ευανθία Καΐρη (1799-1866). Η πρώτη Ελληνίδα που κατέκτησε τη μόρφωση*. Αθήνα 1956 (αυτοέκδοση).
- Πανελλήνιο Συμπόσιο, Θεόφιλος Καΐρης, Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984. Πρακτικά. Επιμέλεια Γιάννης Καράς,. Εκδ. φροντίδα Γιώργος Δαρδανός, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1988.
- Πανούση Β. Σπ., *Καϊρικός Μυστικισμός*, Εισήγηση, Πανελλήνιο Συμπόσιο, Θεόφιλος Καΐρης, Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984. Πρακτικά. Επιμέλεια Γιάννης Καράς,. Εκδ. φροντίδα Γιώργος Δαρδανός, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1988.σελ. 200.
- Παπανούτσου Ε.Π., *Νέο-Ελληνική Φιλοσοφία*. Βασική Βιβλιοθήκη, τόμος 35, Αθήνα 1957, σελ. 47.
- Πασχάλη Δημητρίου, *Θεόφιλος Καΐρης, Ιστορική και Φιλοσοφική μελέτη*, Αθήνα 1928.

Πασχάλη Δημητρίου, *Η Άνδρος-ήτοι Ιστορία της νήσου από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*. Τόμος Β', Από της Φραγκοκρατίας μέχρι της συγχρόνου εποχής. Εν Αθήναις. Τυπογραφείον «Εστία», Αθήναι 1927.

Πασχάλη Δημητρίου, Θεόφιλος Καΐρης–Μία ιστορική και φιλοσοφική μελέτη, *Εν Αθήναις. Τυπογραφείον «Εστία»*, Αθήναι 1928.

Σπανδάγου Βαγγέλη, Σπανδάγου Ρούλας και Τραυλού Δέσποινας: *Οι Έλληνες Θετικοί Επιστήμονες από το 1453 έως το 1821*. Εκδόσεις Αίθρα, Αθήνα 1998. (Θ. Καΐρης, σελ. 144-149).

Τατάκη, Β.Ν., *Ο Θεόφιλος Καΐρης και η ευρωπαϊκή σκέψη*, Παιδεία 1, 1946, σελ. 84.

Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, Αρχιεπισκόπου Ελλάδος, *Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος*, τόμος Ι, Αθήνα 1920, σελ. 223 και 250.

Διεθνής Βιβλιογραφία

Biographical-Bibliographisches Kirchenlexikon, Bd. III, 1992. Traugott Bautz Verlag.
Calogeropoulos D., Pythagoras Journal 4, 1926, 1395-1396.

Dialetis, D., Gavroglu, C. and Patiniotis, M., *The sciences in the Greek speaking regions during the 17th and 18th centuries*, appeared in 'The Sciences at the Periphery of Europe During the 18th Century', Vol. 2, Kluwer Acad. Publ., 1997.

Maximiani Portas, *Essai critique sur Theophile Kairis*, These, Lyon, 1931.

Plato, *Epinomis*. London: William Heinemann, The Loeb Classical Library, 1927, , 985c-985d and 989e-990a.

Soutsos Alexandros, *Histoire de la Revolution Greque*, Paris, 1928, p. 407.

Theodossiou, E., Grammenos, Th. and Manimanis, V.N., *Theophilos Kairis: The Creator and Initiator of Theosebism in Greece*, The European Legacy, Vol. 9, no. 6, pp. 783-797, 2004.

The Sciences in the European Periphery during the Enlightenment, C. Gavroglu (ed.), Kluwer, 1999.

Xenophon, *Hellenica*. London: William Heinemann, The Loeb Classical Library, Books VI and VII, *Anabasis*, Book I-III, trans. By Carleton L. Brownson, 1921 (reprinted 1950).